

ÉRTÉKELŐLAP A PH.D. DISSZERTÁCIÓK ELBÍRÁLÁSÁHOZ

(az új 2020. októberi EDSZ szerint)

A jelölt neve:	Vincze Anikó		
A dolgozat címe:	Tanulás és iskolai teljesítmény az információs társadalomban		
A bíráló neve/tudományos fokozata:	Fehérvári Anikó, habil, PhD		
A dolgozatot elbírálásra megkapta:	év: 2022.	hónap: 02.	nap: 21.
A dolgozat értékelését visszaküldte:	év: 2022.	hónap: 04.	nap: 11.

AZ OPPONENS SZÖVEGES ÉRTÉKELÉSE:

A dolgozat releváns témát dolgoz fel, különösen időszerűvé vált a téma kutatása a Covid-19 járvány kapcsán is. A disszertáció alcíme pontosítja, szűkíti a disszertációs kutatási témáját: A digitális egyenlőtlenségek és az oktatási egyenlőtlenségek összefüggéseinek empirikus vizsgálata és értelmezése a digitális töke szemszögéből. A címben még meg lehetett volna jeleníteni a PISA-mérést is, hogy még egyértelműbb legyen, hogy mire is vonatkozik az elemzés.

A dolgozat szerkezete világos, logikusan egymásra épülő, formai szempontból is megfelelő. A kutatási kérdések és hipotézisek megfogalmazásánál lehetett volna annyi szerkezeti módosítás, hogy a kérdést és az ehhez tartozó hipotéziseket összekapcsolja a szerző, valamint a hipotézisekhez korábbi kutatások hivatkozásait is hozzárendeli. Akár táblázatba rendezve, röviden kiegészítve azzal, hogy egy-egy kérdésre milyen módszerrel ad majd választ, így még áttekinthetőbb lehetett volna, hogy mit, hogyan vizsgál, a kérdés, hipotézis, módszer egymásra épülését jobban láthatóvá tette volna. Ettől eltekintve, az egyes fejezetek, alfejezetek követhető ívet rajzolnak fel, jól segítve az olvasót a téma megértéséhez.

A problémafelvetés, kérdésmegfogalmazás érthető, jól alapoz a nemzetközi kutatási trendekre. Bemutatja a különböző fogalmi megközelítéseket, az információs társadalom, a tudástársadalom, a hálózati társadalom, az IKT és a digitális eszközök definícióit. Attól függően, hogy ki milyen tudományterületről érkezik, más-más fogalmi készletet hoz, ezekre a disszertációs reflektál, csoportosítja az elméletalkotókat. A problémafelvetéshez igazodva, az elméleti háttér kitér az információs társadalom, a digitális egyenlőtlenség és az oktatási, társadalmi egyenlőtlenségek irodalmára, eddigi főbb kutatási eredményeire.

Ugyanakkor épp az oktatási, digitális egyenlőtlenségek kutatási eredményeinek bemutatása lehetett volna gazdagabb, főként azért, mert saját eredményeinek értelmezésében segíthetett

volna több előzménykutatás beépítése a dolgozatba. Főként olyan kutatások, amik a digitális technológia használatának ambivalens tanulási eredményességre tett hatásairól szólnak.

Az elméleti rész leíró, elemző és kevésbé szintetizáló, kritikai jellegű. Hiányzik belőle annak a dilemmának, párhuzamnak a leírása, hogy mennyiben beszélhetünk globális szintű társadalmi egyenlőtlenségekről, digitális egyenlőtlenségekről, vagy ezt csak nemzeteken, országokon belül értelmezhetjük (lásd például Giddens, Beck Diamond írásait az egyenlőtlenségről, új egyenlőtlenségekről). A másik ilyen hiány az elméleti háttérben az, hogy ezek az egyenlőtlenségek nem statikusak, mik azok a tényezők, amik dinamizálják. Az említett digitális megosztottsággal kapcsolatos kutatások eléggé technokrata módon inkább csak a penetrációval, a használat módjaival foglalkoznak, de a mértékkel és egyéb háttér tényezőkkel kevésbé. Kevésbé hangsúlyos tehát a társadalmi és digitális egyenlőtlenségek összekapcsolása.

Az elméleti rész külön foglalkozik a digitális egyenlőtlenségek életkori sajátosságaival. A disszerens Prenszy művére alapoz, amit számos cáfolat, kritika ért azóta. Ez a téma szintén szorosan kapcsolódik az előző felvetéshez, egyrészt ahhoz, hogy beszélhetünk-e egyáltalán generációkról, ifjúságról (lásd például Somlai), vagy a társadalmi, gazdasági jellemzők sokkal inkább meghatározzák azt, hogy hol helyezkedik el az egyén az egyenlőtlenségi dimenziókban, mint az életkora. Ezekre a dilemmákra való rámutatás, az irodalmak kritikái bemutatása kevésbé jellemzi a dolgozatot. Emellett ebből a részből hiányoznak a releváns kutatások, amik életkorban is jobban igazodnak a dolgozat empirikus részéhez. (A dolgozatban több egyetemi és kevesebb közoktatási vizsgálat hivatkozása történik.) Talán érdemes lett volna itt még a tanárok digitális tudására is kitérni és ebben a relációban bemutatni az iskolai szereplők különbségeit. Erre csak rövid utalás történik a dolgozatban.

Az elméleti rész következő alfejezete a digitális tőke fogalmával foglalkozik. Bemutatja a legfontosabb társadalmi tőke értelmezéseket, ezen belül főleg Bourdieu tőkefogalmaira koncentrál. Talán érdemes lett volna a társadalmi tőke fogalmak főbb csoportosítását elvégeznie a szerzőnek Adler és Kwon nyomán, akik a különböző elméletalkotókat a kapcsolatok jellegzetességeik alapján különböztetik meg, ez tovább árnyalhatta volna és jobban érthető lenne a kapocs a különböző tőkefélék között. Így nem világos, hogy a kulturális vagy a társadalmi tőke részeként értelmezhető a digitális tőke, vagy külön tőkeféléként, a disszerens ezt hogyan értelmezi. Több olyan félmondat is van a szövegben, ami alapján hol ide, hol oda tartozik, hol pedig külön kezelendőnek tekinti a szerző a digitális tőkét. (Az összegző részben ez visszaköszön, ahol egyértelműnek külön álló fogalomként kezeli.)

A 2.5. fejezet az oktatási egyenlőtlenségekkel foglalkozik, esetlegesnek tűnik, hogy ebbe a részbe milyen kutatások kerültek be, mivel az oktatási egyenlőtlenségek dimenzióiban ott van a területi, településtípusbeli és etnikai jellegzetességek is, amiket még említés szintjén sincsenek a fejezetben. A fejezetcímbe vagy annak első bekezdésében lehetett volna szűkíteni, pontosítani ezt. Jól lett volna, ha az iskolák közötti különbségekről is ír a szerző, vagyis az oktatási/társadalmi egyenlőtlenségek iskolák közötti összefüggéseiről, ami a magyar oktatás egyik sajátossága. Ennek feldolgozása azért is lett volna szükséges, mert a kutatási részben a háttérváltozók között mindenképpen fontos lett volna az iskolák közötti különbségek kezelése, a képzéstípus bevonása a változók közé. A PISA-mérés négyféle iskolatípusban zajlik: gimnázium (4,6,8 osztályos), szakgimnázium/technikum,

szakközépiskola és általános iskola. Az ESCS-index természetesen szorosan összefügg a képzéstípussal, de valószínű árnyaltabb magyarázatot mutatott volna az a modell – főleg az IKT tartalmi/tanulási célú használata terén – ha a képzéstípus változó is szerepelt volna.

A következő alfejezet már közvetlenül kapcsolódik az empirikus kutatáshoz, az IKT és a tanulói teljesítmény összefüggéseit mutatja be a disszerens, az eredmények ezen a téren nem egyértelműek, az IKT-használat nem minden esetben eredményez jobb tanulói eredményességet. Fontos volna azonban az iskolai/tanulási környezet szerepét is vizsgálni, mint meghatározó kontextuális jellemző (lásd előző bekezdés). Egyes kutatók a korszerű pedagógia hiányában látják (lásd Lannert), hogy negatív az összefüggés az IKT-eszközhasználat és a tanulói teljesítmény között. Így az iskolai változó bevonása különösen indokolt. (Ahol nem volt magyarázó szerepe az ESCS indexnek, ott valószínű az iskola változó hatást gyakorol.)

A dolgozat 3. és 4. fejezete a kutatásik kérdések, adatok és módszerek bemutatásával foglalkozik. A kérdésfeltevés világos, a használt módszerek igazodnak a kérdésekhez. A szerző ismerteti a PISA-mérés módszertani hátterét, elemezni kívánt itemeit, azok leíró statisztikáját. A digitális tőke mérésére az elméleti keretben leírt DiMaggio-Hargittai dimenziókat használja a szerző. (Kérdés számomra, hogy a Ragnedda-féle modellt mennyiben lehetett volna alkalmazni, vagy ötvözni a kettőt.) A kvantitatív adatelemzés mellett interjúk módszert is alkalmaz a kutatás az eredmények árnyaltabb, mélyebb megértéséhez. Vagyis a kutatási design jól szolgálja a kutatási kérdések megválaszolását.

Az 5. fejezet ismerteti a kvantitatív mérési eredményeket, melyben először a változók jellegzetességeit, egymással való összefüggéseit ismerheti meg az olvasó. Világos, jól követhető, az ábrák elősegítik az adatok jobb átláthatóságát. A szöveg és a táblák, ábrák összhangban vannak egymással, nincs felesleges ismétlés az adatoknak. Talán érdekesebb lett volna a lábjegyzet helyett az ábrák alján elhelyezni a statisztikai próbák adatait. Ezt követően a tanulói teljesítmény és a digitális tőke változóinak kapcsolatát vizsgálja a szerző, a PISA mindhárom képzési területét külön-külön is vizsgálva. (Itt felvetődhet az olvasóban a kérdés, hogy a PISA ugyan három területet mér, de egy-egy mérésben egy képzési terület van csak fókuszban, lehet, hogy ezt érdemes lett volna figyelembe venni.)

Módszertanilag átgondolt, jól felépített, jól adatolt, logikus szerkezetet követnek a kvantitatív fejezetek. A nagyobb egységeket rövid összefoglaló fejezetek zárják, hangsúlyozva/interpretálva a legfontosabb tudományos eredményeket. Kiemelendő itt a 106. oldalon található táblázat, ami összefoglalja a digitális egyenlőtlenségi dimenziók főbb törésvonalait, nemek és családi háttér alapján, valamint a 134. oldal táblázata, ahol a tanulói teljesítmény és a digitális egyenlőtlenségi dimenziók kapcsolata látható.

A disszerens lépésről lépésre építi fel azokat a regressziós modelleket, melyek változócsopontonként mutatják a tanulói teljesítményekkel való kapcsolatot, míg az 5.5. fejezetben már az egyes változócsoportokat együttes modellben vizsgálta a szerző, ügyelve a multikollinearitásra. A modellhez stepwise módszert használt, nem került indoklásra, hogy miért ezt választotta a szerző (egyek kutatók nem javasolják a stepwise használatát lásd Peter Flom). Jó lett volna az iskolák közötti különbség, képzéstípus kontrollálása a modellekben (lásd előzőekben leírtak miatt).

A 6. fejezet a kvalitatív vizsgálat eredményeit mutatja be. Az interjú vizsgálat megerősíti és ki is egészíti a kvantitatív mérési adatokat, rámutatva arra, hogy nemcsak az internet-hozzáférés, használat, hanem a tanuló egyéni jellemzői döntik el, hogy ez mennyiben növelik vagy éppen csökkentik a tanulmányi eredményességet.

A dolgozat 7. fejezete összegzi és nemzetközi kontextusba is helyezi a főbb a kutatási eredményeket a kutatási kérdésekre adott válaszok mentén. A dolgozat megerősíti, hogy a tanuló társadalmi-gazdasági háttere a digitális egyenlőtlenségekre is hatással van, valamint az internet-használat a társas kapcsolatokban és a tanulás célú használatban sem jelent feltétlenül pozitív hozadékot a tanulmányi eredményesség terén. Kiemeli a digitális tőke mediáló szerepét.

Végezetül, a dolgozat 2021-ben született, így némi hiányérzete van az olvasónak, hogy az összegzés rész nem tér ki a világban dúló járványhelyzetre és arra, hogy ez vajon hogyan hat a digitális egyenlőtlenségekre. Bár a dolgozat kereteit nyilvánvalóan szétfeszítette volna az erre való részletes reflektálás, de legalább az említés szintjén az összegzés részben behivatkozhatott volna a szerző jelentősebb nemzetközi kutatásokat, amik e témát érintik.

Összefoglalva, a disszerens behatóan ismeri a témakör szakirodalmát, elméleti és kutatási előzményeit, kutatómódszertani szempontból felkészült, kutatási kérdései megalapozottak, új tudományos eredményei hozzájárulnak a hazai és nemzetközi szakmai diskurzushoz. Mindezek alapján nyilvános vitára javaslom az anyagot.

Dátum: Budapest, 2022. április 11.

Fehérvári Anikó
egyetemi docens, ELTE PPK NI